

AVRUPA KOMŞULUK POLİTİKASI KAPSAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ VE AZERBAYCAN İLİŞKİLERİ: ENERJİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Younes GHOLİZADE*

Özet

Sosyalist Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren Azerbaycan, Batı ülkeleri için jeostratejik önem kazanmıştır. Bunun en önemli nedeni, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğalgaz arzının güvenilir bir koridorda Batı ülkelerine taşınmasıdır. Bu kapsamda Avrupa Birliği, Azerbaycan'ı komşuluk politikası kapsamına alarak çeşitli mali yardımlarda bulunmanın yanı sıra Rusya Federasyonu'nun hassasiyetini dikkate alarak özellikle enerji arz güvenliği ve enerji temininde sürekliliği sağlamak amacıyla bu ülkeye yönelmiştir. Çalışmada Avrupa Birliği ve Azerbaycan'ın ilişkileri, ülkede bulunan enerji kaynaklarının stratejik önemi ve bölgede etkin bulunan diğer bölgesel ve küresel güçlerin çıkarı dikkate alınarak Avrupa Komşuluk Politikası ve Azerbaycan - Almanya enerji ilişkileri örneği üzerinden incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Avrupa Komşuluk Politikası, Azerbaycan, Enerji Kaynakları, Enerji Güvenliği, Enerji Verimliliği

BEZIEHUNGEN ZWISCHEN DER EUROPÄISCHEN UNION UND ASERBAIDSCHAN IM RAHMEN DER EUROPÄISCHEN NACHBARSCHAFTSPOLITIK: EINE ENERGIEBASIERTE BEWERTUNG

Zusammenfassung

Seit dem Zusammenbruch der Sozialistischen Sowjetunion hat Aserbaidshan für die westlichen Länder geostrategische Bedeutung gewonnen. Der wichtigste Grund dafür ist die Tatsache, dass die Öl- und Gasvorkommen in Aserbaidshan in einem zuverlässigen Korridor in westliche Länder transportiert werden.

* Doktora Adayı, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği-Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Ekonomi – Maliye Bilim Dalı, e-posta: younes.metu@gmail.com.

In diesem Zusammenhang hat die Europäische Union Aserbaidshan in den Rahmen der Europäischen Nachbarschaftspolitik integriert und verschiedene finanzielle Hilfen bereitgestellt. Darüber hinaus konzentriert sich die Union – unter Berücksichtigung der Sensibilität der Russischen Föderation – auf Aserbaidshan, um die Energieversorgung der EU sicherzustellen.

Dieser Artikel untersucht die Beziehungen zwischen der Europäischen Union und Aserbaidshan im Rahmen der Europäischen Nachbarschaftspolitik und der Energiebeziehungen zwischen Aserbaidshan und Deutschland unter Berücksichtigung der strategischen Bedeutung der Energieressourcen im Land und der Interessen anderer regionaler und globaler Mächte in der Region.

Schlüsselwörter: Europäische Nachbarschaftspolitik, Aserbaidshan, Energieressourcen, Energiesicherheit, Energieeffizienz

Giriş

Avrupa Birliği (AB)¹ geçen on yılda gerçekleşen ekonomik ve mali krizlerin etkilerinden arınmak için ekonomik bütünleşme koşulları doğrultusunda kendi ekonomik koşullarını revize ederek küresel etkinlik mücadelesine yönelmektedir. AB, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası alanda iki stratejik olguyu önemsemiştir. Birincisi, jeostratejik konumda olan Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinin Birliğe üyeliği, diğeri ise Birliğe dâhil edemeyeceği ülkelerle bölgesel ortaklıklar yoluyla bölgesel etkinlik oluşturmaktır.

AB kurumlarında, üye ve ortak ülkelerle karşılıklı çıkarlar gözetilerek ulusüstü düzeyde etkin politika yapmak için hukuki zeminin hazırlanması önemlidir. Bu çerçevede AB'nin yakın çevresinde bulunan ülkeler için uyguladığı en etkin politikalarından biri Avrupa Komşuluk Politikası'dır. AB'nin hem enerji kaynakları hem de enerji koridoru açısından yakın çevresinde bulunan bölgelerden birisi Kafkasya bölgesidir. Bu bölgede bulunan Azerbaycan, hem enerji kaynakları hem de Orta Asya-Kafkasya-Avrupa enerji koridoru açısından kritik konumu, AB tarafından benimsenerek farklı bir yere sahiptir.

Çalışmada Avrupa Komşuluk Politikası (AKP)² öncesi ve sonrası dönemde enerji bağlamında Avrupa Birliği-Azerbaycan ilişkileri incelenerek, AKP

¹ Bu kavram, 1993 yılında Maastricht Antlaşması'nın (AB Antlaşması'nın) karara bağlanmasıyla hukuki metinlerde yer almaya başlamıştır. Bu tarihten önce Avrupa Toplulukları (AT) terimi kullanılmaktadır.

² AB, 2004 yılında beşinci genişleme sürecine paralel olarak yeni komşularına yönelik olarak Avrupa Komşuluk Politikası'nı (AKP) hayata geçirmiştir. AKP, siyasi diyalogtan

bağlamında bir analiz gerçekleştirilecektir. Ayrıca Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynaklarının bu politikanın uygulanmasında rolü ve yeri uluslararası aktörlerin çıkarları dikkate alınarak incelenmiştir. Bu çerçevede, Azerbaycan – Almanya arasındaki ilişkilerin enerji boyutu üzerinden bir örnek çalışması da gerçekleştirilecektir.

Avrupa Komşuluk Politikası Öncesi Dönemde Enerji Bağlamında Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri

Soğuk Savaş Öncesi Dönem

Soğuk Savaş öncesi dönemde, Azerbaycan'ın geniş petrol yatakları ve Hazar Havzası açısından stratejik önemi iki önemli dünya savaşı esnasında Sovyetler Birliği tarafından muharip ülkelere karşı kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde eski Sovyet sisteminden sıyrılmak isteyen Azerbaycan, bağımsızlığını ilan eden diğer ülkeler gibi bir taraftan Rusya baskısından kurtulmak istemiş, diğer taraftan ise AB'ye yakınlaşmak amacıyla otokrasi ve demokrasi arasında seçmesi gereken seçeneklerle karşı karşıya kalmıştır. Enerji kaynakları açısından, Azerbaycan'ın 1,37 trilyon metreküp (tcm) doğal gaz rezervine sahip olması, Hazar Deniz'ndeki doğal gaz rezervinin %90'ına sahip olması, Azerbaycan'ı Sovyetler Birliği'nde zengin enerji kaynaklarına sahip olduğunun göstergesidir (Dimitrios Et al., 2006: 1672).

Bölgede bulunan petrol, Dünya kaynaklarının %5'ine, doğal gaz ise dünya kaynaklarının %10'una karşılık gelmektedir. (*Azerbaijan: Turning Over a New Leaf?*; 2004: 3-4). Sovyetler Birliği döneminde, AB, Azerbaycan'ın doğal zenginliğine ihtiyaç duymadığı için ilişkilerini sadece Sovyetler Birliği üzerinden ve ulusüstü kurumlar düzeyinde sürdürmüştür. Yani, bu dönemde AB'nin Azerbaycan ile ilişkisi özellikle enerji bağlamında -ülkeler düzeyinde değil- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) kapsamında ilerlemiştir.

Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk savaş dönemi, 1947-91 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde SSCB'nin dış politikası enerjiden ziyade, güvenlik temeline dayanmaktadır. SSCB, Bolşevik iktidarını devirerek iktidara geldiği için bütün ayaklanmaları ve isyanları bastırmak zorunda kalmıştır. SSCB, yeni kurulduğu için, Batı

ekonomik entegrasyona kadar çok sayıda düzenlemeyi içeren bir politikadır. AKP genişleyen AB'yi, zamanın Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi'nin deyimiyile dostlar halkası (ring of friends) ile çevrelemeyi amaçlamaktadır. AKP, güney ülkeleri ve doğu ülkeleriyle işbirliği içermektedir. Azerbaycan doğu ülkeleri kapsamında AKP'ye dâhil edilmiştir.

bloğunun çemberinden kurtulma isteği sonucunda, saldırgan politikalara yönelmiş, geniş coğrafyasını tehditlere karşı korumak için güvenlik önlemleri almaya başlamıştır. Ayrıca, Azerbaycan ve Kazakistan gibi enerji kaynakları açısından zengin ülkelerin bu coğrafyada yer alması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) tarafından uygulanan çevreleme politikalarına karşı, SSCB'yi enerji güvenliğinden ziyade, dış tehditlere karşı sınır ötesi güvenlik politikalarına yöneltmiştir (SSCB ve Rusya Federasyonu Dış Politikasında Enerji ve Güvenlik; 2012).

SSCB'nin bu dönemdeki enerji politikaları, güvenlik politikası sonucunda ve onun paralelinde belirlenmiştir. Çünkü bu dönemde enerji kaynakları ve bunun üzerinden türetilmesi gereken enerji diplomasisine ihtiyaç duyulmamıştır.

Enerji bağlamında, SSCB'nin bir parçası olarak Azerbaycan'ın birincil enerji kaynakları üretime açılmış, Hazar Havzasının korunması için yatırımlar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca Azerbaycan'ın jeopolitik konumu bu ülkeye daha kritik bir önem kazandırmıştır. Bu dönemde Azerbaycan-AB ilişkileri bölgesel güvenlik politikası kapsamında SSCB üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır.

Soğuk Savaş Sonrası Azerbaycan – Avrupa Birliği İlişkileri

Bu dönem, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanı ile 1991 yılından itibaren başlamıştır. Bu dönemde Azerbaycan'ın en önemli sorunu Yukarı Karabağ'ın³ Ermenistan tarafından işgal edilmesi olmuştur. Ermenistan sadece Yukarı Karabağ'ı işgal etmekle yetinmeyip, Rusya ordusunun yardımıyla aynı zamanda Azerbaycan'ın güney batısında yer alan toprakları da işgal etmiştir (*Coppieters*, 2000). Bu olayın sonucunda 1993 yılından itibaren Azerbaycan tarafından diplomatik kanallar kullanılarak Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Rusya Federasyonu'nun Federal Meclisi ve Dışişleri Bakanlığının inisiyatifi ile Kırgızistan Cumhuriyeti'nin ev sahipliğinde iki ülke arasında 19 Mayıs 1994 tarihinde ateşkes anlaşması imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)⁴ gibi uluslararası örgütler uzlaştırıcı olarak sorunun çözümüne

³ Bu savaşı tetikleyen hadiseler savaştan 3 yıl önce 20 Şubat 1988 yılında Azerbaycan hâkimiyeti altında bulunan Dağlık Karabağ'ın yerel konseyindeki üyelerin 110 oyuyla bölgenin Ermenistan'a bağlanması kararıyla başlamıştır. Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanma kararını müteakip Ermenistan'daki Azerbaycan Türkleri ve Azerbaycan'ın Sumgayıt bölgesindeki Ermeniler ikamet ettikleri yerlerden kovulmasıyla gerilim tırmanmaya başlamıştır.

⁴ “Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı” altında 1973 yılında AB tarafından kurulmuş bir girişimdir. Soğuk savaş dönemi koşullarında Avrupa'nın bölünmesini

müdahale etmişlerdir. Ancak tüm arabuluculuklara rağmen tarafların taleplerinin ve çıkarlarının farklı olması ve bölgedeki diğer aktörlerin etkisi nedeniyle hâlen bir uzlaşiya varılmış değildir.

Araştırmada, bu analiz dört tarihsel dönem halinde incelenmiştir. Birinci dönem 1992-98 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde AB tarafından bölge için daha fazla teknik programlar hazırlanmıştır. TACIS programı kapsamında ülkeye lojistik ve mali yardımların yapılması, *TRACECA* projesi kapsamında Avrupa-Kafkasya-Asya Trans ulaşım koridorunun yapılması ve ortaklık ve işbirliği anlaşmasının yapılması bu dönemin en önemli gelişmeleri sayılmaktadır. Bu programlar Azerbaycan'da esasen ekonomik reformların yapılması, demokrasi ve insan haklarının desteklenmesi vs. hizmetleri içermektedir.

İkinci dönem ise 1999-2003 yılları arasını kapsamaktadır. Bu dönemde “Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması” yürürlüğe girmiş, taraflar arasında kurulmuş ilişkilerin hukuki altyapısı oluşturulmuştur. İnsan hakları, ticaret ve kültürel bağlamında işbirliğine gidilmiştir. Bu işbirliğinin sonucunda iki taraf arasında eşit ortaklık kapsamında ilişkilerin yeni boyutuna geçilmiştir. Bu dönemde AB'nin siyasi ve güvenlik yönü ağır basmaya başlayarak üç farklı ilişki türü işleme alınmıştır; Üyelik, üyeliğe potansiyel adaylık ve yakın komşuluk politikası.⁵ AB'nin ortaklık anlayışı kapsamında ülkelere yaklaşımı ülke bazında ve farklı olduğu sonucunda gelecek dönemde yeniden reformların sağlanması Gündem 2000 belgesiyle gündeme alınmıştır.

Üçüncü dönem 2004-2008 dönemini içermektedir. Bu dönem AB'nin genişlemesi sonrası süreci kapsayarak Avrupa Komşuluk Politikası'nın inşasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu aşamadan beklenen amaç siyasal, ekonomik ve kültürel entegrasyonun derinleşmesi ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması olmuştur. Bu dönemden itibaren enerji güvenliği konusu AB tarafından bu program kapsamında dikkate alınarak ikili ilişkilerin içeriği önemsenmeye başlamıştır.

önlemek ve istikrarın sağlanmasını amaç edinerek örgüte katılmak isteyen ülkeler arasında işbirliğin sağlanmasını gerekli görmektedir. AGİT, Minsk Grubunun Yukarı Karabağ sorununun çözülmesinde arabulucu rolünü üstlenmiştir. AB, Minsk Grubunda Fransa tarafından temsil edilmektedir. Bu topluluğun dönem başkanlığını 2016 yılından itibaren Almanya tarafından yürütüleceği karara bağlanmıştır. 2015 yılı dönem başkanlığını ise Sırbistan üstlenmiştir.

⁵ Bu linkten genel bilgilere ulaşılabilir: https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf (10 Aralık 2017).

2009 yılından itibaren ise AB, “Doğu Ortaklığı” programı çerçevesinde Azerbaycan ile ikili ilişkilerde dördüncü döneme geçmiştir. Bu dönem 2009-2013 yılları arasını içermektedir. Taraf ülkelerle ortaklık anlaşmasının imzalanması, serbest ticaret bölgelerinin kurulması, vizelerin tedricen kaldırılması ve AB enerji güvenliğinin güçlendirilmesi bu dönemin temel amaçları sayılmaktadır. AB ve Azerbaycan ilişkilerinin içeriğinde en geniş ilerleme bu aşamada sağlanmıştır (*Friedman, 2014*). Enerji projelerinin genişletilmesi, ticaret ve ekonomik alanlarda ortaklık bu dönemde gerçekleşmiştir. Tahmin edilebileceği üzere AB-Azerbaycan ilişkileri üçüncü ve dördüncü dönemde enerji ekseninde yoğunlaşmaya başlamıştır. Söz konusu enerji bağlamında ilişkiler özellikle enerji güvenliği kavramı üzerinden ilerlemektedir.

Günümüzde AB ve Azerbaycan ilişkileri ortak üyelik çıpasından çıkmış, eşit ortaklık prensibine yönelmiştir. Bu olgu “Stratejik Modernleşme Modeli” olarak veya diğer adıyla “Stratejik Ortaklık” olarak taraf ülkeler özellikle Azerbaycan tarafından önemsenmeye başlamıştır. Bu tür ortaklığa enerji, çevre ve ulaşım gibi konular dâhil edilerek Azerbaycan toplumunun modernleşmesiyle siyasetin küresel dinamizmine uygun dış politika yapmanın önü açılmıştır.

Bölgede mevcut ve gelecek enerji geçiş yollarının güvenliği ve projelerin uygulanabilirliği açısından Yukarı Karabağ probleminin çözümü, AB açısından önem arz etmektedir. 1991 yılından sonra AB, ilk aşamada mesafeli bir yaklaşım sergilemiş ve Dağlık Karabağ sorununda doğrudan müdahil olmayıp, AGİT kapsamında girişimlere destek vermeye başlamıştır. Örneğin, 1992 yılında AB, Rusya ile ortak bir deklarasyon yayınlamış, Konsey Başkanlığı ateşkese verdiği önemi gösteren ve acil insani yardımın gerekliliğini ortaya koyan açıklamalar yapmıştır. 1994 yılı boyunca, AB ateşkes çağrısında bulunmuş, Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünü desteklediğini belirtmiş ve çatışmaların durdurulması konusunda çağrı yapmıştır.

Bir diğer işlem, Avrupa Parlamentosu’nun 1999 yılında Kafkasya bölgesinde barış sürecini desteklemek için karar almasıdır. Bu karar uyarınca Minsk Grubu⁶ tarafından ortaya konulan barış planını desteklemektedir. Bu çerçevede insan haklarına saygı, daimi barışın sağlanması ve çatışmaları çıkaran etkenlerin ortadan kaldırılması Yukarı Karabağ sorunun çözülmesinde temel çözüm

⁶ Minsk Grubu Azerbaycan ve Ermenistan arasında mevcut Karabağ sorununu barışçıl olarak çözülmesi için AGİT tarafından 1992 yılında kurulmuştur. Grupta ABD, Fransa ve Rusya eş başkanlar olarak, Beyaz Rusya, Almanya, İtalya, Portekiz, Hollanda, İsveç, Finlandiya, Türkiye ile birlikte sorunun tarafları olan Azerbaycan ve Ermenistan yer almaktadırlar.

arayışları olarak vurgulanmıştır (Demirtepe, 2011: 375). Bu iki çalışmaya rağmen AB tarafından aktif bir girişim sergilenmemektedir. Çünkü Birlik düzeyinde ortak bir dış politika ve güvenlik politikası ortaya koymak oldukça zordur.

Avrupa Komşuluk Politikasının Temelleri ve Gerekçesi

AB, genişleme süreci ile ilgili sorunların bütünleşmeyi yavaşlatması sonucunda istikrar ve ticaret alanını genişleterek yeni bir politik araç üretmeye yönelmiştir. Bu bağlamda AKP bir araç olarak komşu ülkelerin hukuki ve ekonomik durumunu AB yaşam standartlarına yaklaştırmak için tasarlanmıştır. Çalışmada, üyelik vaat etmeyen ancak sıkı işbirliği formülü olan AKP bu açıdan değerlendirilmektedir. Birlik, Komşuluk Politikası içerisinde yer verdiği Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkilerini de bu çerçevede yeniden düzeltmeye yönelmiştir.

AB-Azerbaycan ilişkileri, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmalarına dayanan AKP ile daha somut bir kimlik kazanmıştır. Bununla birlikte Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan, AB ile ilişkilerini kendi öncelikleri açısından değerlendirmektedir. Gürcistan açısından AKP konusu, Birliğe üyelik amacı kapsamında takip edilmektedir. Ancak AB üyeliği Ermenistan ve Azerbaycan için aynı derecede önem taşımamaktadır. Bu ülkelerin AB ile olan diyalogunun etkinliği, bölgedeki diğer dört önemli aktörün yani ABD, Rusya, İran ve Türkiye'nin tutumuyla bağlantılıdır.

AKP, Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin bir parçası olarak Mayıs 2003 tarihinde bu politikanın temel belgesi yani "Avrupa Komşuluk Politikası Strateji Belgesi" Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanmıştır (*European Neighborhood Policy, Strategy Paper*; 2004: 7). AKP, genişleme politikası ile paralel geliştirilerek taraf olan ülkelerde refahın yükseltilmesini amaçlamaktadır.

Bu politikanın temeli, ortak değerler ve çıkarlar çerçevesinde politik işbirliğini geliştirerek özgürlük ve demokrasinin yayılması, ekonomik entegrasyonu derinleştirmek ve ülkelerde ekonomik reform sürecini desteklemek, Avrupa Güvenlik Stratejisine paralel olarak AKP kapsamına alınan komşu ülkelerde kalkınma, çevre, terör gibi alanlarda ortak çalışmalar yapmaktır.

Bu politika sonucunda, AB'nin temel dış politika araçları bir çatı altında toplanmış, klasik dış politika yöntemlerinin ötesine geçilerek komşu ülkelerde modernleşmeye daha fazla destek sağlanmıştır. Daha yakın politik işbirliğine yönelik mali yardımlar, Twinning ve *TAIEX* gibi yardımlarla kurumsallaşmış,

taraf olan ülkeleri Avrupa pazarında yerleştirmekle ekonomik entegrasyon hız kazanmıştır.

AKP kapsamında, AB tarafından komşu ülkeler için ayrılan fonlar büyük önem taşımaktadır. 2000-06 bütçesi döneminde bölgesel olarak kullanılan Doğu Avrupa ve Rusya'ya yönelik *TACIS*⁷ programı, Güney Akdeniz kıyıları için *MEDA* programı, Batı Balkan ülkeleri için *CARDS* programı ve Demokrasi ve İnsan Hakları Konusunda Avrupa Girişimi kapsamında *EIDHR* destek programı uygulanmaktadır. Tüm bu programlar 01 Ocak 2007 tarihinden itibaren Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı adı altında oluşturulan ve AKP'nin finansmanını sağlayan bir mali mekanizmanın çatısı altında toplanmıştır.

AKP, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları taraf ülkelerle yapıldıktan sonra eylem planları hazırlanıp uygulamaya geçer. Komşu ülkelerin eylem planları dikkate alınarak ilerleme raporları Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanır, Ortaklık ve İşbirliği Politikaları kapsamında ortaklık ilişkilerinin ana çerçevesi bu kurum tarafından çizilir. Yani, Avrupa Komisyonu bir taraftan komşu ülkeler için onlarla birlikte eylem planları hazırlamakta, diğer taraftan ise ilerleme raporları ile ülkeleri denetlemektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Azerbaycan

AB, 31 Aralık 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyarak 1992 yılında ilişkileri genişletmeye başlamıştır. Ayrıca, Azerbaycan-AB ilişkileri 1999 Ortaklık ve İşbirliği Antlaşmasının yapılmasıyla yeni boyut kazanmıştır. AB ile Azerbaycan arasındaki ilk İşbirliği Konseyi'nin 12 Ekim 1999 tarihinde kurulmasıyla, insan hakları, demokratik ilkelere bağlılık ve pazar ekonomisine geçiş gibi konular ele alınmıştır. Ekim ayında İşbirliği Konseyi'nin yeniden göreve başlamasıyla idari ve adli reformlar incelenmiş, Karabağ sorunu yeniden gündem maddesi olmuş, medyanın bağımsızlığı vurgulanarak Azerbaycan'ın yabancı sermayeyi çekebilmesi için yapması gereken reformlar ele alınmıştır. Ayrıca, Azerbaycan stratejik konuma sahip olduğu için Batı'nın enerji kaynağı ve transit açısından odak noktası olmaktadır. Çünkü bir taraftan Hazar denizine diğer taraftan ise Gürcistan aracılığıyla Karadeniz'e açılmaktadır (Şekil 1).

⁷ AB'nin mali yardımlarının bir kısmı bu program kapsamında yapılmaktadır. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:r17003&from=IT> (08 Ekim 2015).

Şekil 1: Azerbaycan Haritası ve Geo-Politik Konumu

Kaynak: World Press sitesinden alınmıştır: <https://www.google.com.tr/maps/search/World+Press/> (10 Aralık 2017)

Azerbaycan, petrol ve doğalgaz zenginliği açısından Güney Kafkasya bölgesinde ayrıcalıklı konumu ile Rusya ve AB arasında çekişme alanına dönüşme ihtimali yüksek bir ülkedir. Tablo 1’de ülkenin petrol ve doğalgaz kaynakları ile ilgili veriler açıklanmıştır. Ülkede uluslararası petrol şirketlerinin ortaklaşa faaliyete geçmesi gelecek yıllarda bu bölgenin öneminin artacağına bir göstergesidir.

Tablo 1: Azerbaycan’ın Petrol ve Doğalgaz Rezervleri ve Ortaklar

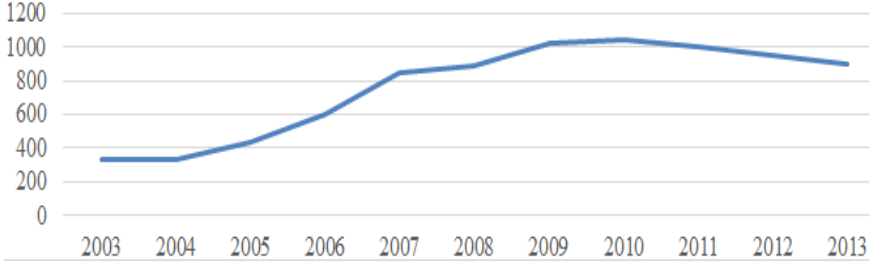
İçerik	Boru Hattı	Statü	Tahmini Kapasite	Transit Rotası	Önemli Kaynaklar	Ortaklıklar
Petrol	Bakü-Tiflîh-Ceyhan (BTC)	İşletilmekte	1,000,000 bbl/d	Kazakistan, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye	ACG, Şah Deniz, Tengiz	BTC Boru Hattı Şirketi
	Bakü-Novorossiysk (Kuzey Akımı Boru Hattı)	İşletilmekte	100,000 bbl/d (P: 180,000-300,000bbl/d)	Azerbaycan-Rusya	Sangachal	Transneft
	Bakü-Supsa (Güney Akımı Boru Hattı)	İşletilmekte	145,000 bbl/d	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	ACG	AIOC
Doğalgaz	Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE, Güney Kafkas Boru Hattı)	İşletilmekte	280 bcf (P: 700 bcf)	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	Şah Deniz	BP, Statoil, Lukoil, Naftiran Intertrade, SOCAR, TPAO
	Gazi-Magomed-Mozdok Boru Hattı	İşletilmekte	450 bcf	Azerbaycan-Rusya	Şah Deniz	SOCAR, Gazprom
	İran-Nahçıvan Boru Hattı (Salmas-Nahçıvan)	İşletilmekte	15-65 bcf	İran-Azerbaycan (Nahçıvan)	n/a	İran Ulusal Petrol Şirketi (NIOC)
	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP)	Önerilmiş	570 bcf (Birinci Aşamada)	Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye	Şah Deniz 2. faz	SOCAR, BOTAŞ, TPAO

Kaynak: U.S. Energy Information Administration (EIA), (2015).

http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12911#_04 (04 Nisan 2015).

Azerbaycan'ın toplam petrol üretimi ve tüketimi Şekil 2'de açıklanmıştır. Şekilde 2003-2013 yılları arası net ihracatın iki kat arttığı gözlemlenmektedir.

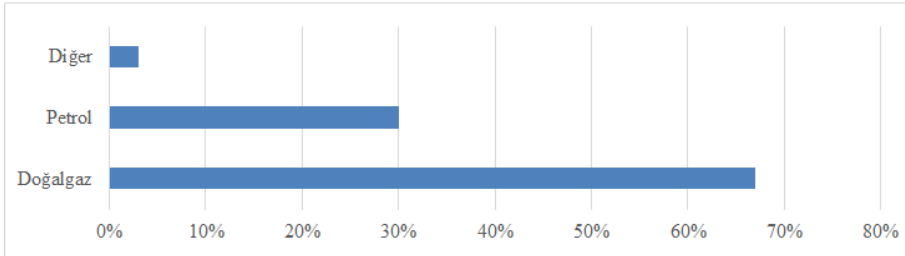
Şekil 2: Azerbaycan Petrol Üretimi ve Tüketimi, Bin Varil/Günlük, (2003-13)

Kaynak: EIA., <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, (08 Nisan 2015).

Enerji tüketimi açısından ise ülkenin 2012 yılı itibarıyla enerji tüketimi Şekil 3'te açıklanmıştır. Tüketimin sırasıyla doğalgaz, petrol, hidroelektrik karışımından oluşmaktadır.

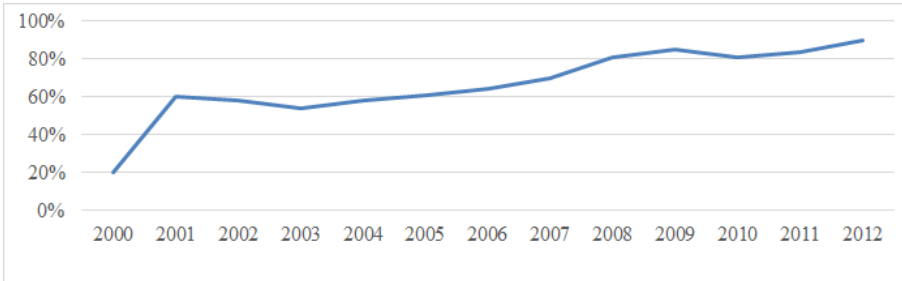
Şekil 3: Azerbaycan Birincil Enerji Kaynakları Tüketimi, %, (2012)

Kaynak: EIA., <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, (06 Nisan 2015).

Ülkenin elektrik üretiminde doğalgazın payı 2002-12 yılları arasında %20'den %90'a ulaşması, bu yakıtın elektrik üretiminde önemini göstermektedir (Şekil 4). Azerbaycan'da bulunan enerji kaynakları bağlamında AB ile ilişkilerin, AKP kapsamında yürütülmesini gerektirirken, iki tarafın enerji bağlamında ilişkileri daha çok AKP kapsamı dışında ilerlemektedir. Çünkü bölgede bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları stratejik ürünler olarak AB'nin büyüyen ekonomisinin önemli unsuru olarak büyüyen enerji talebini karşılamaya katkı sağlayacak durumdadır.

Şekil 4: Azerbaycan'ın Elektrik Üretiminde Doğalgaz Tüketimi, %, (2000-12)

Kaynak: EIA., <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, (01 Nisan 2015).

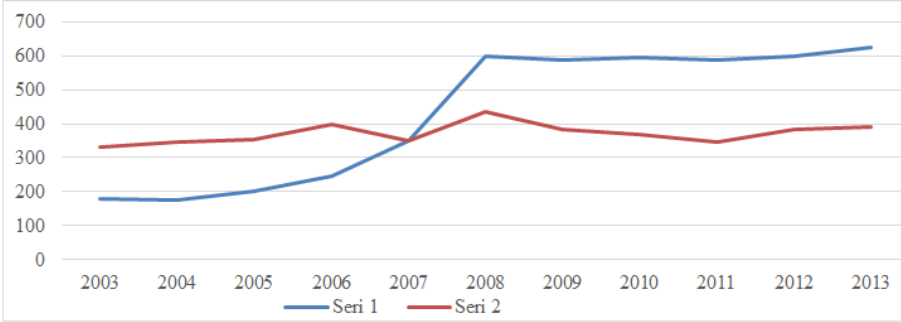
Şekil 3 ve 4 AB-Azerbaycan ilişkileri açısından incelendiğinde, enerji bağlamında düşük ticaret hacmi gözlemlenmektedir. Azerbaycan'da enerji kaynaklarının tüketiminin büyük kısmı doğalgazdan oluşmaktadır. Bu tüketimin yine büyük kısmı elektrik üretiminde gerçekleşmektedir. Yani Azerbaycan'ın elektrik üretiminde doğalgaza bağımlılığı çok yüksek olduğu için bu kaynağın büyük kısmı içeride tüketilmektedir. Günümüzde *TAP*⁸ ve *TANAP*⁹ projeleri kapsamında yapılan ve 2018 yılından itibaren doğalgaz ihracının AB'ye yapılması öngörülmüştür. Ayrıca, Azerbaycan'ın Şah Deniz sahasında üretilen doğal gazın Türkiye'ye arzını amaçlayan Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) Doğal Gaz Boru Hattı, 12 Mart 2001'de imzalanan Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Anlaşması çerçevesinde gerçekleşmiştir. BTE'nin Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki kısmının (Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı) Şah Deniz sahasının ikinci aşama üretimine paralel olarak kapasitesinin artırılması ve Türkiye-Gürcistan sınırında Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı'na (TANAP) bağlanması planlanmıştır. Proje faaliyetlerine 2015 yılı içerisinde başlanmış olup, 2018 yılının sonuna kadar TANAP'a gaz verebilecek şekilde tasarlanmıştır.

⁸ Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) Azerbaycan doğalgazını Türkiye'den geçirerek Yunanistan ve Arnavutluk üzerinden İtalya'ya ulaştıracak. 2015'te çalışmalara başlanmış hattın uzunluğu 870 km olacaktır. TAP, Şah Deniz İki sahasından üretilen gazı Türkiye'nin batı sınırına kadar getirecek olan TANAP projesinin devamıdır. İnşaatına 2015 yılında başlanması planlanan TANAP'ın maliyeti 6-7 milyar dolar civarındadır.

⁹ Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki Şah Deniz İki Gaz Sahası ve Hazar Denizi'nin güneyindeki diğer sahalarda üretilen doğal gazın öncelikle Türkiye'ye, ardından Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. TANAP, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile birleşerek Güney Doğal Gaz Koridorunu oluşturmaktadır.

Şekil 5'te ülkenin doğalgaz üretimi ve tüketimi gösterilerek 2003-13 döneminde üretimin üç kat, tüketimin ise sadece bir kat arttığı görülmektedir. Dolayısıyla ülkede üretilen doğalgazın 2/3 oranını ihraç edilmektedir.

Şekil 5: Azerbaycan'ın Doğalgaz Üretimi ve Tüketimi, Milyar Kübik Fit, (2003-13), Seri 1: Üretim, Seri 2: Tüketim

Kaynak: EIA, <http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>, (09 Nisan 2015).

Azerbaycan, enerji kaynakları açısından stratejik önemi yanı sıra enerji transit yolları açısından da önemlidir. Şekil 6 ve 7, doğalgaz ve petrol boru hatları trafiğini göstermektedir. Bu şekilde gösterildiği gibi boru hatların ülkeden geçmesi ile Orta Asya, Avrupa'ya bağlanarak ülkenin enerji koridorunda stratejik önemini vurgulamaktadır.

Şekil 6: Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

Kaynak: UIPORTAL, Uluslararası İlişkiler Portalı, <http://www.uiportal.net/>, (10 Aralık 2017)

Şekil 7: Hazar Havzasından Petrol İhracat Rotası

Kaynak: UIPORTAL, Uluslararası İlişkiler Portalı, <http://www.uiportal.net/>, (11 Aralık 2017)

Azerbaycan, taşımacılığın rehabilitasyonu, çevresel düzenlemeler ve enerji sektöründe reform yapma amacıyla *TACIS*'in alt programları olan Avrupa Ülkeleri Arası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı Programı (*INOGATE*) ve Merkez Avrupa Transit Koridoru (*TRACECA*)'dan faydalanmaktadır (EU-Azerbaycan Action Plan; 2004). *TACIS* özellikle enerji sektöründe alt yapının geliştirilmesi için Azerbaycan'a önemli mali katkılar sağlamaktadır.

Enerji Bağlamında TRACECA Programı ve Önemi

*TRACECA*¹⁰ Programı, *TACIS* Programı kapsamında 1992 yılında AB'nin Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) yönelik yeniden yapılanma ve piyasa ekonomisine geçişlerini kolaylaştırmak için öngörülen bölgesel devletlerarası programdır. Bu program, Karadeniz, Kafkasya ve Orta Asya'da uluslararası ulaştırmayı geliştirmeyi ve siyasi-ekonomik ilerlemeyi hedefleyen hükümetler arası bir proje olarak altyapıyı oluşturmak ve düşük maliyetle yapılabilecek hem ulusal, hem de uluslararası ağın kurulmasına odaklanmıştır. Bu ağ, ulaşım, enerji ve telekomünikasyon gibi alanları kapsamaktadır. 1993 yılında Avrupa Komisyonu, Azerbaycan, Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, İran, Kazakistan, Kırgızistan, Litvanya (gözlemci), Moldova, Romanya, Tacikistan, Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna'nın katıldığı Ulaşım ve Ticaret Bakanlarının toplantısında *TRACECA*'nın temel ilkeleri belirlenmiştir (Avrupa

¹⁰Transit Corridor Central Europe-Caucasus-Central Asia.

Komisyonu, *TACIS* Programı, 1997 yılı Raporu; 1998: 1-4). *TRACECA* kapsamında, Azerbaycan'ın enerji ve doğal kaynak potansiyelini işletmek amacıyla yeni projeler yapılmış, kuzey-güney ekseninde inşa edilen ve edilebilecek boru hatları projelerinin doğu-batı ekseninde inşası gündeme alınmıştır.

TRACECA Programı çerçevesinde Kafkasya bölgesinde özellikle Hazar kıyısında önemli bir liman olan Bakü liman ile Karadeniz limanları arasındaki ana koridorda demiryolları, karayolları ve boru hatları, aynı zamanda hava limanları yeniden inşa edilmeye başlamıştır. Bu proje sonucunda batı-doğu koridorunda Güney Kafkasya bölgesi stratejik bir konum bulmuş, bölge ülkeleri AB ile ilişkilerinde alternatif ekonomik kalkınma imkânlarına sahip olmuştur. Günümüzde *TRACECA* Programı kapsamında geliştirilmiş kalkınma projeleri, bölge ülkelerinde eylem eşgüdümü bulunmadığı için yankı bulmamaktadır.

*INOGATE Programı*¹¹

INOGATE Programı (Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Taşımacılığı), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) için AB'nin teknik yardım programı olarak önemli bir bölgesel girişimdir. Kısa bir süre önce, *PHARE* Programı kapsamında finanse edilmekte olduğu bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsamaktadır. Bu programın başlıca amaçları; Bölgesel petrol ve doğalgaz ürünlerinin daha iyi hale getirilmesi, rasyonalleştirilmesi ve çağdaştırılmasıdır. Bu program Hazar ve Orta Asya bölgelerinden Avrupa ve Batı piyasalarına hidrokarbon taşınması için farklı seçeneklerin değerlendirilmesine yönelik olarak taraf ülkelerin çabalarını destekleyerek 1996 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir.

1995 yılında AB Komisyonu tarafından petrol ve doğalgaz konusunda gerçekleştirilen toplantıda Hazar Havzası'nda bulunan petrol ve doğalgaz yatakları ile ilgili bölgesel işbirliği stratejileri belirlenmiştir. Bu tarihten itibaren Avrupa Komisyonu bölgedeki devletlerle enerji sektörünü modernleştirmek için işbirliği yapmaktadır. AB'nin 1997 yılında *INOGATE* Programı kapsamında yaptığı girişimi bunun en iyi örneğidir.¹²

Programın esas amacı, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) bölgesel doğalgaz ve petrol ürünlerinin ulaşım sistemlerinin yeniden yapılanması, verimliliğinin artırılması ve modernleştirilmesi, Hazar Denizinden ve Merkezi Asya'daki bölgelerden petrol

¹¹About INOGATE, www.inogate.org/en/, (09 Eylül 2014).

¹²INOGATE Newsletter, No 1, Brussels, (Temmuz 1998).

ve doğalgazın taşınması için alternatif yolların belirlenmesidir. Ayrıca, Enerji alanında yatırımların bölgesel olarak risk düzeyine göre dağılımı, petrol ve doğalgazın uluslararası alanda taşımacılığı konusunda altyapı sorunlarının, kabul edilen sözleşmelerin yürürlüğe girmesiyle yeniden yapılması planlanmıştır. AB, *INOGATE* programı bağlamında, doğalgazın BTE boru hattıyla Avrupa Birliği ülkelerine taşınmasına teknik yardım sağlamaktadır (*Ibrahimov, 2014*).

AB ve Azerbaycan'ın enerji kaynakları ve enerji transiti bağlamında ilişkisi, bölgesel ve küresel büyük güçlerin çıkarları dikkate alınarak ilerlemelidir. Aşağıda bölgesel ve küresel güçlerin bölgeye yönelik uygulanan AKP karşısında tutumu ve etkisi ele alınmaktadır.

Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya'da Komşuluk Politikası Uygulamasında Rol Oynayan Ana Aktörler

AB, Kafkasya ülkeleri için politikalar geliştirirken bölgede önemli gücü olan ülkeleri de dikkate almaktadır. AB'nin Kafkasya ülkeleri ile ilgili geliştirdiği politikayı iyi analiz edebilmek için bölgede rol oynayan diğer aktörlerin etkilerinin ve AB ile olan ilişkilerinin de analiz edilmesi gereklidir.

Rusya Federasyonu

Bölgede yapılacak herhangi bir girişimin Rusya, ABD ve İran'ın etkisinden bağımsız gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. Özellikle Rusya, bölgedeki en önemli aktör olarak diğer bölge ülkelerinin dış politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Rusya, Kafkasya Bölgesi'nde istikrarın sağlanması, ekonomik anlamda kalkınması ve çatışmaların çözülmesinden yanadır. Ancak Rusya için önemli olan, bölgede istikrar sağlanmasından çok istikrarın kimin tarafından sağlandığıdır. Çünkü Rusya, bölgede ABD ve *NATO*'nun söz sahibi olmasından ziyade AB'nin varlığını ve etkinliğini daha fazla tercih etmektedir.

AB ekonomik bir aktör olarak kaldığı sürece, Rusya için tehdit oluşturmamaktadır. AB'nin gelecekte siyasi ya da askeri anlamda geliştireceği daha derin bir strateji Rusya'nın tepkisine neden olabilir. Çünkü Rusya, bölgede siyasi anlamda tek etkin aktör olmak istemektedir. Rusya, geleceğe yönelik diğer güçler tarafından geliştirilen stratejileri, ülkenin çıkarlarını tehlikeye sokacak bir hareket olarak değerlendirmektedir (*Deghoukassian, 2006: 10*).

Rusya açısından, *AGİT* ve Avrupa Konseyi'nin bölgedeki etkinliğini kabul etmek, ABD ve *NATO*'nun müdahalesine nazaran daha uygun bir seçenektir. Örneğin, Rusya bugüne kadar Baltık ülkelerinin AB'ye üye olmalarına karşı

olamamıştır, ancak *NATO* üyeliği söz konusu olduğunda Rusya daha hassas davranmaktadır. Rusya bölgede rol oynayacak olan güçlerin sadece ekonomik yardım bağlamında bölgeye yaklaşmasını benimsemektedir (*Dekanozishvili*, 2004; 7-8). Sonuç olarak Rusya “yakın çevre”¹³ ve “ulusal güvenlik doktrini”¹⁴ ile bölgedeki dış politikasını belirlemektedir. Ayrıca Rusya, 2007 yılından itibaren AB ile yaptığı Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması sonucunda bölgede Batı için belli çıkar alanları tanımlamış ve bölgede sadece ekonomik faaliyetlerini sürdürülmesine rıza göstermiştir.

Enerji bağlamında, Rusya’nın enerji piyasasına baskısı, AB ülkelerini olumsuz etkilemektedir. Bu vizyonun sonucunda AB ülkeleri alternatif boru hatlarını inşa etmek fikrine yönelmiştir. Bu kapsamda hem Azerbaycan-Türkiye arasında hem de ABD-AB ikili ilişkilerinde de yoğun işbirliği gerekmektedir. Sonuç olarak Rusya’nın olumsuz bakışına rağmen, kontrolü dışında inşa edilen boru hatları Rusya karşıtı zihniyet içermemekte, rekabete dayalı bir enerji diplomasisi niteliği taşımaktadır. Rusya’nın ise bu bağlamda geliştirdiği enerji diplomasisi rekabete dayalı bir girişim olmalıdır.

Amerika Birleşik Devletleri

ABD’nin Ortadoğu stratejisi ve terörizmle mücadele etme politikası bölgedeki rolünü daha aktif hale getirmiştir. AB ve ABD açısından, bölgede istikrarın sağlanması, bölgede demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün temel değerlere dönüşmesi, ülkelerin ekonomik olarak kalkınması ve çatışmaların çözümü iki Batılı gücün işbirliğini gerektirmektedir (Ataman, 2006: 401-431).

ABD, bölgede istikrarın sağlanması için Rusya ile işbirliğin sağlanmasını desteklemektedir. Buna rağmen, ABD’nin bölge için izlediği politika özellikle iki döneme ayrılarak oldukça farklı nitelikte olmuştur;

- 1991- 94 dönemi: Bu dönemde ABD, Kafkasya Bölgesini Rusya’nın arka bahçesi olarak kabul etmiş, Rusya’nın üstünlüğüne saygı duyarak stratejisini buna göre belirlemiştir. Bu dönemde ABD’nin bölgede en

¹³ Rusya tarafından 1993 yılında geliştirilmiş bir politika aracıdır. Bu doktrin kapsamında Bağımsız Devletler Topluluğu ile Rusya’nın ilişki düzeyi ve alanları belirlenmiştir.

¹⁴Rusya Federasyonu’nun Ulusal Güvenlik Doktrini 4 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Rusya Federasyonu’na uluslararası toplumun içinden bakılmaktadır, ikinci bölümde; Rusya Federasyonu’nun ulusal çıkarlarına değinilmekte, üçüncü bölümde Rusya Federasyonu’na yönelik ulusal güvenlik tehditleri açıklanmaktadır. Son bölümde ise; Rusya Federasyonu’nun ulusal güvenliğinin sağlanması üzerinde durulmaktadır. Ulusal Güvenlik Doktrini’nin tam metni 10 Ocak 2000 yılında *Nezavisimaya* adlı gazetede yayımlanmıştır.

fazla işbirliği yaptığı ülke Gürcistan olmuştur. Bu bağlamda askeri işbirliği kapsamında ABD, 2002 yılında Gürcistan'a 64 milyon dolar yardım sağlamıştır (Parvizi, Houweling, 2006: 215).

- 1994 yılı ve sonrası dönem: Bu dönemde ise ABD bölgedeki etkinliğini arttırarak enerji kaynakları açısından Kafkasya bölgesine yönelmiştir. Burada stratejik bir değişim söz konusudur. Bu strateji değişikliğinde çokuluslu şirketlerin önemi göz ardı edilmemelidir (Kesici ve Gürpınar, 2005: 167-190).

ABD'nin Kafkaslar ile ilgili yeni stratejisini dört ana başlıkta özetleyebiliriz;

- Ülkelerin bağımsızlıklarının ve egemenliklerinin önemsenmesi, ekonomik ve politik reformların desteklenmesi,
- Bölge ülkeleri arasındaki ekonomik işbirliğinin arttırılması,
- Enerji güvenliği kapsamında bölgedeki doğal gaz ve petrolün dünya pazarlarına ulaşımının kolaylaştırılması,
- ABD şirketlerinin ticari çıkarlarının sağlanması ABD stratejisinin ana başlıklarını oluşturmaktadır (Hrair, 2003: 137).

1994 yılı sonrası dönemde ABD, enerji koridorlarının oluşturulması için harekete geçmiştir (örneğin, Bakü-Ceyhan Boru Hattı). Bölgede istikrarın sağlanması konusunda Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki sorunlardan uzak duran ABD, Güney Osetya ve Abhazy sorunlarının çözülmesi için taraflara çağrılarda bulunmuş olsa da bu konuda gösterdiği çabalar yetersiz kalmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırısı sonucunda bölgede aktif olmaya karar veren ABD, aktif Ortadoğu politikaları ve anti terör politikalarının paralelinde bölge ülkeleri ile işbirliğine yönelmiştir.

11 Eylül sonrası dönemde ABD'nin genel olarak bölge ülkeleri ile ilişkileri özel olarak da Azerbaycan ile ilişkilerinin ilerlediğini söyleyebiliriz. Özellikle Irak savaşı ve Afganistan müdahalelerinde Ortadoğu ile sınır komşusu olan Azerbaycan ile işbirliği yapmak zorunda kalmıştır. AB açısından Azerbaycan'a karşı artan ilginin bir diğer sebebi ise bu ülkenin *OPEC* üyeliği dışında bulunarak enerji kaynaklarına sahip olmasıdır. Genel olarak Kafkasya bölgesinde ABD'nin dış politikası, 1995 yılına kadar Moskova üzerinden yürütülmeye çalışılmıştır. AB, bu yıldan itibaren ABD'nin Kafkas bölgesi ile ilgili dış güvenlik politikası ekseninde daha fazla AKP üzerinde yoğunlaşmıştır. ABD'nin AKP dışında daha sert ve realiteye dayalı politik girişimi AB-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, ABD'nin bu şekilde tutumu AKP ilkeleri ile bağdaşmamaktadır. ABD'nin AKP

kapsamında AB safında yer alarak hem maddi yardımlar sağlaması hem de Rusya karşısında AB ile ortak tutum sergilemesi Azerbaycan ile ilişkilerin uzun dönemde derinleşmesinin garantörüdür.

İran

Hem sahip olduğu zengin enerji kaynakları hem de jeostratejik önemi, İran'ı Avrupa Komşuluk Politikası açısından önemli bir faktör haline getirmektedir. AB, komşuluk politikası hedefini gerçekleştirmek için bölgede önemli bir aktör olan İran ile işbirliği düşüncesini savunmaktadır. Bu bağlamda, nükleer müzakerelerin olumlu sonuca varması bu düşüncenin bir örneğidir. Bununla birlikte Kafkasya bölgesi, Azerbaycan-Ermenistan arasındaki sonucu belirsiz çatışmalardan dolayı AB'nin komşuluk politikası içerisinde yeralan en istikrarsız bölgedir. Buradan hareketle İran'a komşu olan Azerbaycan ve Ermenistan AB'yi, dış ve güvenlik politikası beirleme konusunda zorlamaktadır. Bununla birlikte AB'nin Ortak Dış Politika konusuna ayırdığı bütçe çatışmaların çözümünde önemli misyonları üstlenmek için yetersiz kalmaktadır.

Yukarı Karabağ sorununun çözümünde, AB'nin aktif olmasını engelleyen bir diğer faktör, Ermenistan'ı destekleyen İran'dır. Bir diğer deyişle İran bölgede kendi etkisini Ermenistan üzerinden korumaya çalışmaktadır. Sonuç olarak, yıllardır bölgede çözümlenmeyen çatışmaların sürmesi yanı sıra, İran ve AB çatışmalarının durdurulması için aktif politika yürütmemektedir (*Popesku*, 2007: 6-8). Bir taraftan İran'ın Ermenistan üzerinden Kafkasya bölgesine yönelik izlediği politika, diğer taraftan ise AB'nin AKP kapsamında Kafkasya ülkelerine yakınlaşması konusunda Rusya'nın etkinliği, bu tür girişimleri olumsuz etkilemektedir.

Türkiye

Türkiye, AB'ye adaylık statüsünde müzakere yürüten bir ülke olsa da, üyelik sürecinde Birliğin şu ana kadar hiçbir ülkeye uygulamadığı bir muameleyle karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle yıllık yayımlanan ilerleme raporlarında insan hakları, azınlık hakları ve hukukun üstünlüğü dışında Türkiye'den istenilen birçok düzenleme yaptırım niteliğindedir. Ayrıca Kıbrıs sorunun halen çözümlenmemiş olması müzakereleri tıkamaktadır. Bunlara rağmen, AB-Türkiye örneğinde Birliğe üyelik için belirlenen kriterlerin uygulanması yönünden “mükemmel bir üye” pozisyonunu sürdürmektedir. Sürekli olarak dayatılan azınlık hakları, fırsat eşitliği, demokratik hak ve özgürlük kriterleri ve bu kriterlerin uygulanması aşamasında AB'nin sürekli

memnuniyetsizliği AB-Türkiye ilişkilerinde alışlagelmiş bir manzaranın ifadesidir.

Azerbaycan ve Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri birbiriyle bağlantılı bir süreçten geçerken AB'nin Doğu Politikası içerisinde yer almaktadır. Çünkü Avrupa ile Ortadoğu, Kafkaslar ve kısmen de Kuzey Afrika arasında köprü görevi gören ve etrafı 3 denizle çevrili, stratejik önemi tartışılmaz olan Türkiye durmaktadır (Göral, 2011: 128-130). Azerbaycan ise özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan eski Sovyet Cumhuriyetleri içerisinde sınırlanabilir birkaç ülkeden biri olma başarısını göstermiştir. Ayrıca, Güney Kafkasya bölgesinde zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına ve dinamik nüfusa sahip olarak AB'nin çıkar dairesinin dışında kalması mümkün değildir.

Türkiye, bu kapsamda Azerbaycan'la olan sıkı ilişkilerine rağmen enerji politikaları konusunda aktif konumda bulunmamakta, hatta diğer aktörler tarafından dışlanmaktadır. Özellikle stratejik olarak AB Türkiye'yi her zaman Azerbaycan'la ilişkilerinde dışarıda tutmaktadır.

Hazar Havzası'nda enerji ticareti tam olarak enerji politikalarıyla eş anlamdadır. Azerbaycan üzerinde uygulanan enerji politikaları, Karabağ çıkmazı ve Türkiye-Ermenistan arasındaki diplomatik ilişkiler dikkate alınarak ilerlemektedir. Bu yüzden Ankara uzun dönemde Azerbaycan'ın uzun vadeli enerji stratejisini dikkate alarak bu ülkeyle ilgili politikalarını yürütmelidir. Ayrıca Brüksel-Washington ekseninde politik karar alıcılar Ankara-Bakü hattındaki enerji transiti ve enerji güvenliği konusunda üçüncü ülke tarafından ortaya çıkacak tehlikeleri dikkate alırken, ciddi diyalog sürecinin aktif tutulmasını önemsemelidirler. Yani, enerji arz güvenliği sağlanması konusunda jeopolitik çıkarlar ilk başta gelmektedir.

Azerbaycan, Batılı ülkelerin Rusya'ya karşı sergilediği dengesiz politikaları karşısında Türkiye endekli projelere sıcak bakmamakta ve enerji politikası konusunda Rusya'ya daha fazla ağırlık vermektedir. Ayrıca Rusya'ya bağımlılığı göstermemek için sözde Batı ekseninde bazı enerji projeleri geliştirmekte ama pratikte bir ilerleme gözlemlenmemektedir. Yani Azerbaycan, Rusya-Batı tercihi arasında tereddütte kalmakta ve uzun dönemde seçmesi gereken tercihlerle ilgili net kararı bulunmamaktadır.

Azerbaycan, Devlet Petrol Şirketi (*SOCAR*) aracılığıyla dünya pazarına açılmış, kendi milli çıkarlarını bu şirket üzerinden diğer ortak ülkelere empoze etmeye çalışmaktadır. Ülkenin enerji bağlamında en önemli sorunu istikrarlı enerji politikası yürütememesidir. Batı ülkelerinin çekimserliği, Türkiye'nin enerji projelerinde yeterli donanımına sahip olmaması, Rusya'nın istediği

zamanda bölgeye müdahale etme olasılığı ve Batı'nın bu tür müdahalelere karşı koyacağı tepkinin yetersiz kaldığı istikrarsızlığı daha fazla tetiklemektedir. Sonuç olarak, Rusya'nın Ukrayna ve Kırım meselesinde geliştirdiği saldırgan politikası ve Türkiye'nin bu meseleye tepkisiz kalması Azerbaycan'ı enerji politikası oluşturmakta kararsız duruma itmektedir.

Türkiye, ABD dış politikası doğrultusunda “Güney Kafkasya’da İstikrar Paktını”¹⁵ oluşturmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu paktın amacı, Kafkas bölgesinde istikrarın sağlanmasıdır. Ayrıca bu kapsamda Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı çerçevesinde uluslararası aktörler ile işbirliği konferansları teşkil etmektedir. Bu konferanslardan amaç bölgedeki enerji alanıyla ilgili gelişmeleri takip etmek, enerji koridorlarının güvenliği için diyalogo geliştirmektir.

Avrupa Komşuluk Politikası Uygulamasını Etkileyen Bölgesel Krizler

Çalışmanın bu kısmında Ukrayna ve Suriye krizlerinin AB'nin Azerbaycan üzerinde uyguladığı AKP'ye etkisi ele alınmaktadır. Bu kapsama adı geçen iki önemli krizin bölgesel etkisi incelenmektedir.

Ukrayna Krizinin Avrupa Komşuluk Politikası Üzerinde Etkisi

Ukrayna krizinin enerji bağlamında AB ve Azerbaycan ilişkilerine etkisini olumlu ve olumsuz olarak iki kategoride inceleyebiliriz. Bu krizin sonucunda AB'nin alternatif enerji tedarikçisi olarak Azerbaycan'a yönelmesi, Azerbaycan'ın enerji transiti açısından, Orta Asya'yı AB'ye bağlamasında ana aktöre dönüşmesi, bu kapsamda Türkiye ile ortak enerji projelerinin hayata geçirilmesi, olumlu sonuçlar doğuracak niteliktedir. Elbette bu krizin bölgesel boyutta olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Ukrayna krizinin sonucunda Rusya çevre ülkelere yönelik uyguladığı politikalarda revizyona yönelmiş, daha hassas ve koruyucu önlemler almaya başlamıştır. Azerbaycan bu bağlamda Rusya'nın yakın çevre niteliği taşıyan komşu ülkesi olarak hep ilgi odağı olmuştur. Ama, Azerbaycan'ın izlediği reel politikalar sonucunda Rusya ile ilişkilerinde bugüne kadar bir açmazın yaşanması söz konusu olmamıştır.

¹⁵ Türkiye, başlangıçta Kafkasya Paktı, daha sonra Kafkasya İstikrar ve İşbirliği Platformu olarak adlandırılan bölgesel inisiyatifini önce 13 Ağustos 1991 tarihinde Moskova’da, bir gün sonra da Tiflis’te resmen duyurarak bu ülkelerin desteğini istedi. Ardından da Azerbaycan’ın desteğini aldı. Kafkasya’da Rusya’sız bir bölgesel barış girişiminin sonuçsuz kalacağını farkında olan Türkiye; Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan’dan oluşan Güney Kafkasya ülkeleri ile birlikte Rusya’yı da içine alan bir platformun öncülüğünü yapmak üzere aktif diplomasi yürütmüştür. Günümüzde ise adı geçen platformun Gürcistan ve Ukrayna krizi sonrası dönemde başarısızlığa uğradığını söyleyebiliriz.

Bu krizle toprak çatışmaları, self determinasyon ve sınırları güç kullanarak değiştirmek gibi kavramlar yeniden canlanmıştır (*EU Strengthens Sanctions against Actions Undermining Ukraine's Territorial Integrity*; 2014). Bunun sonucunda uluslararası hukuk gibi kavramlar işlevselliğini ve yaptırım gücünü kaybetmiş ve hukukun etkinlik düzeyi uluslararası kurumlarda tartışılmaya başlamıştır. Ayrıca bu kriz, bölgede bulunan diğer aktörlerin çıkarları açısından bu tür eylemlere başvurmaları için örnek teşkil etmektedir. Azerbaycan bu konuda Rusya'nın hassasiyetini dikkate alarak AB ile ilişkilerini, bölgede Rusya'nın çıkarlarını olumsuz etkilemeyeceği şeklinde dizayn etmeye çalışmalıdır.

Suriye Krizi ve Avrupa Komşuluk Politikası

Bu bağlamda, AB-Azerbaycan ilişkilerinde Suriye krizinin etkisini iki açıdan değerlendirebiliriz. Birincisi, Suriye krizi sonucunda enerji bağlamında ve bölgesel enerji transiti güvenliği sorunudur. İkincisi ise Suriye krizinin Rusya üzerinden AB-Azerbaycan ilişkilerini ne ölçüde ve hangi alanlarda etkilediğidir. Birinci yaklaşım açısından enerji transit yollarının enerji kaynakları kadar önemli olduğu, Arap Baharı ile özellikle günümüzde devam eden Suriye krizinden sonra ortaya çıkmıştır. Suriye krizinin sonucunda Ortadoğu'da bulunan enerji kaynaklarının transit güvenliği tehlikeli bir döneme girmiştir. Bu tehlikenin sonucunda AB ülkeleri alternatif enerji kaynakları bulmak konusunda Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yönelmiştir. Bu açıdan Azerbaycan'ın enerji kaynakları konusunda AB için önemi her zaman AB yetkilileri tarafından dile getirilmiştir. Örneğini *TAP* ve *TANAP* enerji projeleri bu kapsamda planlanmaktadır. Bu yaklaşımla, AB-Azerbaycan ilişkilerinin derinleşmesi ve ticaretin genişletilmesi gözlemlenmektedir.

İkinci yaklaşım açısından ise Suriye krizi sonucunda Rusya'nın Suriye'ye yerleşmesi ile AB-Azerbaycan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Rusya'nın Suriye rejiminin çağrısıyla Suriye'ye yerleşmesi şu imajı vermektedir: Muhtemel gelecek enerji koridorunun Suriye üzerinden geçişinde İran-İrak-Suriye koridorunu Rusya tarafından kontrol altında tutulmasıdır. Bu mantık üzerinden hareketle AB-Azerbaycan ilişkileri açısından AB'nin Azerbaycan enerji kaynaklarına duyduğu ihtiyacın daha fazla artacağı izlenimini vermektedir. Çünkü Rusya'nın Ortadoğu'da daha fazla konumlanması AB için daha fazla alternatif enerji kaynakları bulma imkânını kısıtlamaktadır. Her iki yaklaşım, AB'nin gelecek yıllarda Azerbaycan enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacının artacağını göstermektedir.

Bir diğer açıdan güç mücadelesi kapsamında ABD ve Rusya, kendisini bölgede küresel düzeyde etkin bir aktör olarak göstermeye çalışmaktadır.

Rusya, Suriye’de eskisi gibi Baas rejimini desteklemekle hem kendi ideolojisini bu bölgede korumuş hem de bölgede yarattığı güvensizlikle Batı ülkelerinin alternatif enerji kaynakları bulmakta ümitsizliğe uğrayıp enerji taleplerini kendisi üzerine yöneltmiştir. AB ise genişlemiş sınırlarında güvenin tesisi için Suriye gibi ülkelerde göç, insan kaçakçılığı gibi tehlikeyi minimize etmek için bu bölgede varlığını sürdürmektedir.

Avrupa Komşuluk Politikası Kapsamında Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkisinin Bölgesel Etkisi

AB’nin, AKP bağlamında Azerbaycan’a yaklaşması, Kafkasya bölgesinde bulunan diğer ülkeleri de etkilemektedir. Özellikle bu bölgenin, enerji kaynakları ve enerji aktarımı açısından önemi, AB – Azerbaycan ilişkisini etkilemektedir.

Güney Kafkasya’da Etkisi

AB’nin Güney Kafkasya’daki çıkarları, güvenlik ve enerji konuları ekseninde şekillenmiştir. AB her iki konuyu, AKP çatısı altında tutmaya çalışmasına rağmen özellikle enerji güvenliği konusu ile ilgili diyalogu bu politikanın bir parçası haline getirmekte başarısız kalmıştır. Çünkü günümüzde bu anlaşmaya taraf ülkeler, enerji konusunda ortak hareket etmemektedirler.

AB’nin AKP kapsamında Azerbaycan ile ilgili tutumu Kafkasya bölgesini etkilemektedir. AB-Azerbaycan ilişkilerinin gelişmesi ile bölgede, enerji boyutunda uluslararası enerji piyasalarına açılarak toplumsal refah artacaktır. Doğalgaz ve petrol boru hatlarının komşu ülkelerden geçmesi ile bu ülkelerin güvenliğinin üst düzeyde sağlanması yanı sıra enerji altyapısıyla ilgili geniş sanayii gelişimi yaşanması beklenmektedir.

Bölgedeki her tür istikrarsızlık AB komşularının güvenliğini, dolayısıyla AB’nin güvenliğini etkilemektedir. Güney Kafkasya ve Hazar Denizi’nin petrol ve doğalgaz kaynakları açısından zengin olması ve bu kaynakları Avrupa’ya taşıyacak yollar üzerinde bulunması, AB ülkelerinin Orta Doğu ve Rusya doğalgaz kaynaklarına bağımlılığını azaltabilecek niteliktedir. Bölge ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar açısından, özellikle çokuluslu petrol şirketleri için, oldukça kârlı bir mevkiidedir. Bu açıdan bölge ülkelerinin iç ve dış güvenliği büyük önem taşımaktadır (Nuriyev, 2007: 11-16).

Enerji bağlamı dışında, AKP sonucunda AB’nin teknik desteği, insani, ekonomik yardım ve yeniden yapılanma için projelerin geliştirilmesi için bölgeye yönelik destekleri artmıştır. AB’nin çabaları, 1996 yılında imzalanan ve 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması (*Partnership and Cooperation Agreement*) ile ciddi bir dönüm noktasına ulaşmıştır (*Conflict*

Resolution in the South Caucasus: The EU's Role; 2006) Örneğin TACIS programı ile destekler kurumsallaşmıştır. En son, Avrupa Komisyonu 2014 yılında komşuluk politikası içinde bulunan her ülke için Strateji Belgesi yayımlamış, ancak ülkeler arasında çözülmeyen sorunlar bu sürecin tıkanmasına neden olmuş ve antlaşmanın amaçlarına ulaşmamıştır. AKP sonucunda AB'nin bölgedeki rolü güçlenmiş, aynı zamanda çatışmaların çözümünde daha aktif rol üstlenmeye karar verilmiştir. AB aktif rol üstlenmesine rağmen halen Minsk Grubuna gözlemci olarak katılmaktadır. AKP doğrultusunda vurgulanan hedefler kısmi olarak gerçekleşmiştir. Çünkü Kafkasya ülkeleri, AB ülkeleri tarafından stratejik açıdan önemli ülkeler olarak değerlendirilmemektedir. Uzun yıllar boyunca, Moldova, Ukrayna ve Belarus gibi ülkeler ile ilgilenen AB'nin, Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan'ı genellikle arka planda tutması bunun sonucudur.

AKP ötesinde 2014 yılına kadar 2007-2013 dönemini içerecek şekilde Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı kullanılarak komşu ülkelerde refahın artması, demokrasinin gelişmesi gibi hedefler doğrultusunda bu ülkelere yardım sağlanmıştır. 2014 yılından itibaren Avrupa Komşuluk Aracı (*European Neighbourhood Instrument-ENI*) 2014-2020 dönemi için Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı'nın (*European Neighbourhood and Partnership Instrument - ENPI*) yerini almıştır. Programda Türkiye'nin yanı sıra yine Bulgaristan, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Ukrayna ve Yunanistan olmak üzere yedi katılımcı ülke yer almaktadır. Burada açıklandığı gibi Azerbaycan'ın bu araç kapsamına alınmaması bunun bir olumsuz örneğidir. Bu program, 2014-2020 dönemin işletmelerin ve girişimciliğin teşvik edilmesi ile çevrenin korunması ve deniz kirliliğinin azaltılması gibi hedefleri kapsamaktadır. Yani, bunca çabalara rağmen yine enerji bağlamında yapılması gereken diyalog ve politik girişimler bu programa dâhil edilmemiştir.

Azerbaycan – Almanya Enerji İlişkileri Örneği

Son dönemlerde enerji fiyatlarının yükselişi ve kıt enerji kaynakları sorunu ülkeleri ulusal düzeyde etkin enerji tüketimine yöneltmiştir. Etkin enerji tüketiminde ileri teknoloji profiline sahip konumunda olan ülke Almanya'dır. Çünkü enerji tüketimi konusunda uluslararası düzeyde ve farklı sektörlerde en fazla enerji patenti Alman şirketleri tarafından alınmıştır. Enerji etkinliğinin sağlanmasının amacı enerji güvenliğini yükseltmek ve enerji ithaline bağımlılığını düşürmektir. Almanya'nın enerji konusuna verdiği önemi ifade eden bir başka önemli bulgu ise 2010-2014 arasında Avrupa Komisyonu'nda Almanya'yı temsil eden Günter Oettinger'in sorumluluk alanı olarak enerji portföyünü üstlenmesidir. Özellikle 2011 yılında Fukushima Nükleer Santrali olayı

sonucunda, Almanya'da nükleer santrallerin 2022 yılına kadar kapatılması kararı verdikten sonra etkin enerji tüketimi daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Alman Hükümeti bu konuda iki önemli hedef belirlemiştir. 2008 verilerine göre, 2020 yılına kadar birincil enerji kaynakları tüketiminin toplam tüketim içindeki payını %20'ye düşürmek ve bu oranın 2050 yılına kadar %50'e yükseltmektir.

Geçen 20 yılda Azerbaycan – Almanya ilişkileri Yeni Stratejik Partnerlik kapsamında ilerlemiştir. Bu ilişkinin enerji ile ilgili temeli Güney Doğal Gaz koridorunun inşasıyla kurulmuştur. Bu koridor kapsamında, Şahdeniz doğal gaz sahasından TANAP ve TAP projeleri adı altında, doğal gazın Avrupa'ya transfer edilmesi planlanmıştır. ABD Federal Dış İlişkiler Ofisinin kaynaklarına göre 2013 yılında Almanya'nın yaklaşık 2.2 milyar Avro değerinde petrol ürünleri ithalatı Azerbaycan'dan sağlanmıştır.¹⁶ Azerbaycan, Almanya'nın ham petrol ithal ettiği ülkeler arasında 7. sırada yer almaktadır.

Avrupa'nın yeni yaklaşımı, Doğu Avrupa ülkeleri ile Kafkasya ülkeleri arasında enerji güvenliği ve sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda ilişkilerin güçlenmesi yönündedir. Özellikle Azerbaycan ile enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji kaynakları tüketimi konusunda işbirliği kapıları açılmış durumdadır. Kafkasya ülkeleri özellikle Azerbaycan için uzun dönemli stratejinin belirlenmesi ve kuvvetli politika çerçevesinin çizilmesi bir gereksinimdir. Bu yüzden Kafkasya ülkelerinde enerji tasarrufuna ve kapasite genişletmeye ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁷

Azerbaycan, AB – Enerji Reformları Destek Programı (*EU – Funded Energy Reform Support Programme – ERSP*) kapsamına alınmasıyla ulusal enerji stratejisini yenilemesi, yeni enerji alt yapısının oluşturulması, yasal ve kurumsal reformların sağlanması, enerji etkinliğini artırması ve yenilenebilir enerji kaynakları tüketimine yönelmesi gibi konularda yükümlenmiştir. Azerbaycan bol enerji kaynaklarına sahip olduğu için enerji etkinliğini yükseltmelidir. Ayrıca, bu ülkede potansiyel enerji tasarrufu özellikle sanayi ve konut sektöründe diğer sektörler göre yaklaşık %30'dur. Bunun dışında ülke

¹⁶Detaylı bilgiye bu linkten ulaşılabilir: http://www.auswaertigesamt.de/EN/Aussenpolitik/Laender/Laenderinfos/01_Nodes/Aserbajdschan_node.html/, (01 Aralık 2016)

¹⁷ Aliyeva G., Gusev A., Aboltins R., Chubyk A., Krug M. (2013), Workshop Eastern Partnership Prospects on Energy Efficiency and Renewable Energy, DG for External Policies of the Union, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/433708/EXPO-AFET_AT\(2013\)433708_EN.pdf/](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/433708/EXPO-AFET_AT(2013)433708_EN.pdf/), (01 Aralık 2017)

ekonomisinin, enerji etkinliği ile sık ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Bu özellikler, Almanya tarafından fark edilerek enerji etkinliği konusunda bilgi ve teknoloji transferinin Azerbaycan'a sağlanması gündeme alınmıştır.

Bu bağlamda KfW Bankası¹⁸ ile Azerbaycan arasında işbirliğinin yolu açılmış, hem etkin enerji tüketimi hem de yenilenebilir enerji kaynaklarının tüketimi ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Azdrez-İmişli arasında 150 km'lik enerji koridorunun Almanya tarafından finanse edilmesi, Güney Avrupa Yeşil Büyüme Fonu (*Green Growth Fund Southeastern Europe – GGF*) ile Azerbaycan Muğan Bankası arasında yapılan anlaşma sonucunda enerji etkinliği konusunda 5 milyon doların Azerbaycan'a sağlanması bu işbirliğinin başta gelen örnekleridir.¹⁹

Bu bağlamda enerji etkinliği teknolojisi kapsamında iki ülke arasında eğitim programları düzenlenmiştir. Örneğin, 2013 yılında Almanya Yenilenebilirler Akademisi (*Germany's Renewables Academy – RENAC*) enerji etkinliği programı kapsamında (*TrEFF*) politika ve ticaret ile ilgili eğitimler gerçekleştirmiştir.²⁰ Bu program Federal Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı (*BMMi*) enerji etkinliği ile ilgili uluslararası düzeyde yapılmaktadır.²¹

Sonuç olarak Azerbaycan, Almanya ile enerji ilişkilerini güçlendirmek için dört önemli konuya odaklanmalıdır: Birincisi, yasal düzenlemelerini Avrupa Birliği hukukuna uygun hale getirmelidir. Özellikle enerji etkinliği konusunda Almanya hukuku ile uyum içerisinde olmalıdır. İkinci konu, enerji etkinliği konusunda yatırımcılara, eşit rekabet kurallarına uyarak, mali teşvikler sağlamalıdır. Üçüncü konu ise enerji kaynaklarıyla ilgili yerel koşulları gözeterek enerji sektörünün kapasitesini yükseltmeli ve teknik destek sağlamalıdır. Son olarak hanehalkının tüketim kültürünü değiştirerek farkındalık yaratmasıdır. Özetle, Azerbaycan, Almanya'nın özel ve kamu sektörü arasındaki işbirliği iyi okuyarak her iki sektör arasında diyalogo geliştirmelidir.²²

¹⁸ <https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Local-presence/Europe/Azerbaijan/>, (01 Aralık 2017)

¹⁹ http://www.ggf.lu/fileadmin/user_upload/08_press/pdf/2014-10-ggf-and-muganbank-promote-investment-in-energy-efficiency-measures-in-azerbaijan.pdf/, (01 Aralık 2017)

²⁰ www.renac.de

²¹ www.encyclopedia-from-germany.info

²² Dimadama Z. (2014) "Good Governance for a Better Energy Future: The Case of Azerbaijan", CCEE Policy Brief, No. 10.

Sonuç

AB, 1990'lı yıllardan itibaren enerji arzı güvenliğini sağlamak için, enerji bağımlılığı konusunda yaşadığı sıkıntılar sonucunda Hazar kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasını sağlayacak yolların üzerinde bulunan Kafkasya bölgesine yönelmiştir. Bunun sonucunda AB ile Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkiler, Avrupa Komşuluk Politikasının uygulanmasıyla yeni döneme girmiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde şekillenen politikalar ve *TACIS* programı kapsamında sağlanan finansal yardım, bölgede sonuçsuz çatışmalarının çözülmesinde ve kalkınmasında yeterli olamadığı sonucunda, Avrupa Komşuluk Politikası önemsenmeye başlamıştır. Özellikle, bölge ülkelerinde reform sürecini kolaylaştıracak düzenlemelerin yapılması ihtiyacı AB tarafından fark edilerek iki taraf arasında kapsamlı ortaklık anlaşmalarına yönelme gösterilmiştir.

Azerbaycan, özellikle sınır komşusu Ermenistan ile çıkan sorunların çözümünde, AB girişimlerinin faydalı olacağını düşünmüş ve AB'den aktif bir rol üstlenmesini beklemiştir. Avrupa Komşuluk Politikasında açıkça belirtildiği gibi bu politika komşu ülkelere Birliğe üyelik niteliğini taşımamaktadır. Bir diğer açıdan, Azerbaycan'ın Avrupa Komşuluk Politikası'ndan beklentileri Ermenistan ve Gürcistan'ın beklentilerinden farklı niteliktedir. Gürcistan, Avrupa Komşuluk Politikası'nı AB üyeliği sürecinde bir ön hazırlık dönemi olarak algılamaktadır. Ermenistan dış politikasında Rusya'ya bağımlılığı dolayısıyla AB ile yakın siyasi ilişkiler kurmaya çalışmaktan ziyade ekonomik işbirliğini önemsemektedir. Azerbaycan'ın ise AB komşuluk politikasına ve maddi getirilerine diğer iki komşusu kadar ihtiyacı yoktur. Azerbaycan ekonomisinin makroekonomik temelini iyi olduğu, önemli miktarda petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olduğundan dolayı Avrupa enerji piyasasında güvenli bir şekilde yer almak istemektedir. Fakat her iki taraf bu amacı AKP dışındaki politik kanallardan gerçekleştirmektedir. 7 Kasım 2006 tarihinde AB-Azerbaycan arasında, AKP dışında imzalanmış enerji üzerinde mutabakat muhtırası bunun bir örneğidir.

Avrupa Komşuluk Politikası, Birliğin küresel aktör olarak etkin olması için kendi değerlerini yaymak amacıyla yeni araçlar geliştirmekte yetersiz kalmaktadır. AB'nin ODGP kapsamında bölge devletlerine yardımları, ticari ilişkilerinin geliştirilmesi, AB iç güvenlik politikalarına entegre etmek gibi araçları uzun dönemde kullanması ile ikili ilişkileri derinleştireceğini ima etmektedir.

AB ve Azerbaycan ilişkilerinde belirleyici role sahip Rusya'dır. Rusya, Azerbaycan ile ilişkilerinde bu ülkenin enerji kaynaklarını sömürmesine rağmen

petrol sanayisinin gelişmesinde büyük katkısı olmuştur. Petrolün dünya çapında önemli bir ürün hâline gelmesi ve bu alanda teknolojik yeniliklere ihtiyaç duyulması sonucunda yabancı sermaye girişine talep artmıştır. Ayrıca petrol sanayisinin doğal bir sonucu olarak petrol ve petrol ürünlerinin taşınması, üretimi kadar önemsenmeye başlamıştır. SSCB sonrası enerji kaynaklarını özgürce işletme hakkına sahip olan Azerbaycan enerji yataklarını uluslararası büyük petrol şirketlerine açmıştır. Bu girişim ile Hazar Havzası dünya yatırım piyasasına bağlanmaya başlamıştır. Enerji arz güvenliği kapsamında AB-Azerbaycan ilişkileri enerji diplomasisine yönelmektedir. AB-Azerbaycan arasında yapılan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının en önemli temeli, AB'nin bölgedeki enerjiye duyduğu ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu anlaşma enerji arzı, enerji güvenliği ve enerji transiti gibi konuları içermektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan-AB arasında yapılan çeşitli boru hatları lojistik önemi dışında bölgede kalıcı barışı, siyasi istikrarı ve sürdürülebilir refahı getirecek niteliktedir. Azerbaycan enerjisinin lojistik boyutu ülke için sosyal ve ekonomik kalkınmayı, bölgesel güç statüsü açısından AB ile ilişkilerini genişletmeyi göstermektedir. Yani mevcut boru hatları, bölgedeki mevcut etnik çatışmaların önlenmesinde, Karabağ sorunun çözülmesinde faydalı olacağı düşünülmektedir. Elbette, AB'nin evrensel değerlerinin yumuşak güç kapsamında Azerbaycan üzerinde uygulanması, Rusya'nın tehdit algısını bünyesinde barındırmaktadır.

Günümüzde Azerbaycan, hem Bakü petrolünün hem de Hazar Havzası petrolünün dünya piyasasına açılan kapısı olarak dikkatleri üzerine çekmektedir. Hazar Havzası'nda enerji kapsamında her tür işbirliği Rusya ile doğrudan bağlantılı olduğu için, Ukrayna konusunda AB ve Rusya arasında geliştirilecek çözüm, AB-Hazar Havzası ilişkilerini etkileyecektir. Ayrıca, AB'nin Nabucco gibi projeleri tek başına yürütmekte zorlanması sonucunda, bu çapta projelerin gerçekleşmesi bölge ülkelerinin ve dış unsurların inisiyatifine bağlıdır. Çünkü AB, dış politika uygulamasında başvurduğu araçlar yetersiz kalmaktadır. Merkez-Doğu Avrupa Ülkeleri, Batı Balkanlar'da uyguladığı koşullu entegrasyonun amacı bu ülkeleri AB'ye dahil etmek olurken, Kafkasya Bölgesi'nde bulunan ülkelerle yaptığı anlaşmaların ana amacı bu ülkeleri Ortak Dış ve Güvenlik Politikası kapsamına dahil etmektir. Avrupa Komşuluk Politikası, siyasi bir katılım perspektifi sunmaktan çok, ekonomik bütünleşmeyi aşamalı olarak teklif ettiği için, ikili ilişkilerin başarıyla sonuçlanmasında yetersiz kalmaktadır.

Enerji sorunu dışında, göç sorunları, sınır problemleri ve çatışmaların sınırlarından uzaklaştırmak isteyen Avrupa Birliği'nin, bölgedeki etkinliğini önümüzdeki dönemde de sürdürmeye devam edeceği düşünülmektedir. Ancak bu amaçlara ulaşmak için AB bölgeye daha stratejik yaklaşmalı ve sadece

ekonomik finansör rolü ile yetinmekten vazgeçmelidir. Ayrıca, Birlik, bölge ülkelerinin taleplerini daha iyi değerlendirmeli, Avrupa Komşuluk Politikası, Ortaklık ve İşbirliği Antlaşması gibi politikalardan hareketle daha somut adımlar atması beklenmektedir.

Kaynakça

- Akademik Perspektif (2012) “SSCB ve Rusya Federasyonu Dış Politikasında Enerji ve Güvenlik”, (28 Ağustos), <<http://akademikperspektif.com/2012/08/28/sscb-ve-rusya-federasyonu-dis-politikasinda-enerji-ve-guvenlik/>> (15 Mayıs 2015).
- Aliyeva G. Gusev A. Aboltins R. Chubyk A. Krug M. (2013) “Workshop Eastern Partnership Prospects on Energy Efficiency and Renewable Energy”, DG for External Policies of The Union., <[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/433708/EXPO-AFET_AT\(2013\)433708_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/workshop/join/2013/433708/EXPO-AFET_AT(2013)433708_EN.pdf)> (01 Kasım 2016).
- Ataman Muhittin, (2006), “Değerler ve Çıkarlar: ABD’nin Ortadoğu Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar ve İlkeler”, Ortadoğu Yıllığı, <http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/17_degerler_ve_cikarlar_abdnin_ortadogu.pdf> (10 Aralık 2017).
- Avrupa Komisyonu, TACIS Programı, 1997 yılı Raporu, <[file:///C:/Users/computer/Downloads/IP-97-807_EN%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/computer/Downloads/IP-97-807_EN%20(1).pdf)> (23 Kasım 2016).
- Azerbayjan Action Plan, <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/au-az_action_plan_azerbaijan.pdf> (12 Kasım 2016).
- Bruno C. (2000) “A Regional Security System for the Caucasus”, *Caucasian Regional Studies*, (5): 1-2.
- Center for European Union Policy Studies (2007) “EU Policy in the South Caucasus A view from Azerbaijan”, CEPS Working Document, (25 Haziran), <<https://www.ciaonet.org/attachments/2171/uploads>> (08 Eylül 2015).
- Central Intelligence Agency (2015) “The World Factbook: Middle East (Azerbaijan)” (05 Ekim), <<https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/geos/aj.html>> (21 Kasım 2015).
- Council of European Union, (2014), “EU Strengthens Sanctions against Actions Undermining Ukraine’s Territorial Integrity”, 8049/14 (OR. en) Presse 174, (21 March), Brussels.
- Columbia International Affairs Online (2000) “A Regional Security System for the Caucasus”, (25 Temmuz), <http://www.ciaonet.org/olj/crs/crs_2000/crs00cob01.html> (05 Mart 2015).

- Commission of The European Communities (2004) “European Neighborhood Policy, Strategy Paper”, (12 Mayıs), <[http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri= CELEX:52004DC0373&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN)> (05 Ekim 2015).
- Coppieters B. (2000) “A Regional Security System for the Caucasus”, *Caucasian Regional Studies*, (5): 1-2.
- Covering Azerbaijan Inside and Outside (2007) “Nabucco: Project with Strange Name and Mysterious Intentions”, (26 Mart), <<http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0531-avrupa-2.htm>> (02 Aralık 2015).
- Dekanozishvili Mariam, (2004), “The EU in the South Caucasus: By What Means to What Ends?”, *Georgian Foundation for Strategic and International Studies- Occasional Paper*, (17 January) <[http://gfsis.org/media/activities/thumb1/pub/files/publications_politics /dekanozishvili_The_EU](http://gfsis.org/media/activities/thumb1/pub/files/publications_politics/dekanozishvili_The_EU)> (26 Eylül 2015).
- Docplayer, (2006) “Avrupa Birliğinin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Transkafkasya Ülkeleri ile İlişkileri”, (22 Temmuz), <[http://www.ciaonet.org/ wps/ icg380/ index.html](http://www.ciaonet.org/wps/ icg380/ index.html)> (05 Eylül 2015).
- Deghoukassian K. (2006) “Balance of Power, Democracy and Development: Armenia in South Caucasian Regional Security Complex”, Paper Presented at the Fourth International AIPRG Conference on Armenia: Public Sector Governance and Economic Efficiency, Washington, 6-9 Ocak.
- Demirtepe M. Turgut (2011) “Dağlık Karabağ Sorunu: Dar Alanda Büyük Oyun”, Ankara.
- Dimadama Z. (2014) “Good Governance for a Better Energy Future: The Case of Azerbaijan”, *CCEE Policy Brief*, No. 10.
- Dimitrios et al. (2006) “An Assessment of Natural Gas Supply Potential of the South Energy Corridor from Caspian Region to EU”, *Energy Policy*, (34): 1672.
- European Commission (2007) “Takis Programme (2000-2006)”, (21 Şubat), <<http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:r17003&from=IT>> (08 Ekim 2015).
- Friedman George, (2014), *Borderlands: The New Strategic Landscape/Stratfor*, “Geopolitical Weekly”, 6 Mayıs 2014.

- George F. (2014) “Borderlands: The New Strategic Landscape / Stratfor”, Geopolitical Weekly.
- Göral Emirhan (2011), “Avrupa Enerji Güvenliği ve Türkiye”, Avrupa Araştırmaları Dergisi, (19): 2.
- Hrair Dekmejian, R. (2003), *Troubled Waters: The Geopolitics of Caspian Region* (London: I. B. Tauris).
- Kesici, A. ve Gürpınar, B. (2005) “Clinton’dan Bush’a ABD’nin Hazar Enerji Politikası”, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (33): 167–190.
- İbrahimov, Rovshan (2012), “Azerbaycan Petrol Politikası: Alternatif Enerji Hatları Arayışı”, OAKA, 7(14), 125-148.
- INOGATE (2015) “Energy Corporation”, (21 Mayıs), < [http:// www.inogate.org/energy_cooperation?lang](http://www.inogate.org/energy_cooperation?lang)> (25 Haziran 2015).
- INOGATE (1998) “INOGATE Support Görüp”, 12 Mart), <[http:// www.inogate.org/projects/inogate-support-group-98-03?lang](http://www.inogate.org/projects/inogate-support-group-98-03?lang)> (21 Aralık 2015).
- International Crisis Group, (2014) “Azerbaijan: Turning Over A New Leaf?”, Europe Report (156), Bakü/Brüksel.
- International Crises Group (2006) “Conflict Resolution in the South Caucasus: The EU’s Role”, Europe Report, 173, (20 March), <<http://www.crisisgroup.org/en/regions/europe/south-caucasus/173-conflict-resolution-in-the-south-caucasus-the-eu-role.aspx>> (05 Ocak 2016).
- International Energy Ajansi, <http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12911#/> (04 Nisan 2015).
- KFW Bank, <<https://www.kfw-entwicklungsbank.de/International-financing/KfW-Development-Bank/Local-presence/Europe/Azerbaijan/>> (01 Aralık 2017).
- Nuriyev Elkhan, (2007), “EU Policy in the South Caucasus: A View from Azerbaijan ”, CEPS Working Document, No. 272. Brüksel.
- Parvizi Amineh M. and Houweling H. (2006) “Central Eurasia in Global Politics: Conflict, Security and Development”, Special Issue of The Journal Perspectives on Global Development and Technology, 8(4): 215.
- Mittelstand Global Exportinitiative Energy, <www.iff-germany.info/> (01 Aralık 2017).

Popesku N. (2007), “Europe’s Unrecognized Neighbours: The EU in Abkhazia and South Ossetia”, CEPS Working Document 260.

Renac Renewable Academi, <www.renac.de/> (01 Aralık 2017).

Tracey C. G. (2015), “Visibly Invisible: EU Engagement in Conflict Resolution in the South Caucasus”, 369.

TRACECA, (2015), “Strategy of The IGC TRACECA”, (10 Mayıs), <http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/pdfs/til_igcstrat/IGC_Strategy> (15 Haziran 2015).

TRACECA, (1998), “TRACECA Coordination Team Final Report”, (15 Eylül), <<http://www.traceca-org.org/fileadmin/fm-dam/TAREP/17xh/17xh6>> (10 Mayıs 2015).

The European Commission approves four 1997 Tacis programmes, <file:///C:/Users/computer/Downloads/IP-97-807_EN.pdf> (12 Aralık 2016).

Walter Russell M. (2014), “The Return of Geopolitics: The Revenge of the Revisionist Powers”, Foreign Affairs, 93(3).

World Press, <<https://www.google.com.tr/maps/search/World+Press/>> (10 Aralık 2017).

United Nations Public Service Awards, (2014), “Good Practices and Innovations in Public Governanc”, (Winners, 2003-11) <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UNTC/UNPAN01699.pdf>> (03 Eylül 2015).

U. S. Energy Information Administration, (2013) ,“Oil and Natural Gas Production is Growing in Caspian Sea Region”, (11 Eylül) <<http://www.eia.gov/todayinenergy/detail.cfm?id=12911#>> (04 Nisan 2015).

U. S. Energy Information Administration, (2013), “U. S. Exports to Azerbaijan of The Total Petroleum Products”, (02 Oak), <<http://www.eia.gov/countries/analysisbriefs/Azerbaijan/azerbaijan.pdf>> (08 Nisan 2015).

Konuyla Bağlantılı Belgeler/Linkler

European Commision, Joint Staff Working Document Implementation of the European Neighbourhood Policy in Azerbaijan Progress in 2014 and recommendations for actions, <http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/2015/azerbaijan-enp-report-2015_en.pdf> (01 Aralık 2017).

EU/Azerbaijan Action Plan, <<https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/azerbaijanenpapfinalen.pdf>> (01 Aralık 2017).

Official Journal of the European Union, Regulation (EU) No 232/2014 of The European Parliament and of The Council of 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument, <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/enp-regulation-11032014_en_0.pdf> (01 Aralık 2017).

Official Journal of the European Union, Regulation (EU) No 236/2014 Of The European Parliament and of The Council of 11 March 2014 Laying Down Common Rules and Procedures for the implementation of the Union's instruments for Financing External Action, <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/236-2014_cir.pdf> (01 Aralık 2017).

Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) 2014-2020 Single Support Framework for EU support to Azerbaijan (2014-2017), <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/azerbaijan_2014_2017_programming_document_en.pdf> (01 Aralık 2017).

Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) - 2014-2020 Strategic Priorities 2014-2020 and Multi-annual Indicative Programme 2014-2017 European Neighbourhood-wide Measures, <http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/enpwide_strategic_priorities_2014_2020_and_multiannual_indicative_programme_2014_2017_en.pdf> (01 Aralık 2017).

Programming of the European Neighbourhood Instrument (ENI) 2014-2020 Prog- ramming document for EU support to ENI Cross-Border Cooperation (2014-2020), <http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/financing-the-enp/cbc_2014-2020_pro- gramming_document_en.pdf> (01 Aralık 2017).

Official Journal of the European Union, Regulation (EC) No 1638/2006 of The European Parliament and of The Council of 24 October 2006 Laying Down General Provisions Establishing a European Neighbourhood and Partnership Instrument, <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/oj_1310_en.pdf> (01 Aralık 2017).

Official Journal of the European Union, Regulation (EU) No 232/2014 of The European Parliament and of The Council 11 March 2014 establishing a European Neighbourhood Instrument, <https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/enp-regulation-11032014_en_0.pdf> (01 Aralık 2017).

Bulletin of European Union, Agenda 2000, for a Stronger and Wider Union, <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/cap-history/agenda-2000/com97-2000_en.pdf> (01 Aralık 2017).